

rasporedilo teme, usklađivalo ih, poticalo pojedince i na druge načine pomagalo rad autorske ekipe. Ali oni sigurno nisu mogli unaprijed zadati intonaciju tekstva. A ona se, osim stručnosti i truda uložene u pisanje, odlikuje zajedničkom razdraganošću svih autora, njihovom ganutom ljubavlju prema zavičaju koji opisuju. Taj emotivni odnos ukazuje se istovjetnim s onom ljubavi i divljenjem kojom je i Antun Mihanović spjevao himnu »Lijepoj našoj Domovini«.

Miroslav Brandt

DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ, POVLJEST HRVATSKE, ZAGREB 1994.

Potreba za »sintezom« hrvatske povijesti osjeća se više desetljeća. Bilo je dosta knjiga u kojima su pokušavala pregledno i cjelovito obraditi pojedina razdoblja, a »Povijest Hrvata« Trpimira Macana samo je djelomično popunila tu prazninu, ponajprije stoga što je bila prva i jedina takve vrste. Pavličevićeva knjiga ima nezahvalnu ulogu da popuni i dalje veliku potražnju koja u kulturnoj javnosti vlada za tekstovima takve vrste. Velike evropske historiografije gotovo u svako doba produciraju različite sintetičke preglede vlastitih povijesti: ima ih i kraćih i dužih, i različito metodski koncipiranih, pa na taj način ukus svakog čitača povijesnih djela može biti zadovoljen. Nažalost, u našoj je sredini Pavličevićeva knjiga praktički jedina pa je logično da će čitatelji različitih ukusa u ovoj knjizi tražiti i različite sadržaje kojih u knjizi nema niti ih može biti. I ja pristupam ovom poslu iz svog kuta gledanja, dakle, kuta profesionalnog historičara i možda nepravedno tražim u Pavličeviću tekstu »dlaku u jajetu« - naime, i sam se autor u »Predgovoru« (17) neizravno odrekao ambicija da zadovolji potrebu za opsežnom i sveobuhvatnom poviješću Hrvata, napisavši kako očekuje da se pojave duži tekstovi, u više knjiga, o hrvatskoj povijesti u cjelini.

Koliko mi je poznato, nitko od historičara od zanata do sada nije napisao prikaz ili recenziju Pavličevićeve knjige. To i nije ništa neobično - u historičarskim se krugovima već godinama uvriježila praksa da se prikazi i recenzije pišu samo u posebnim prilikama - da bi se prijatelju ili kolegi napravila usluga, ili se to prepušta mladim generacijama koje onda, bez iskustva i autoriteta da iskažu kritički stav, pišu prikaze u pravom smislu riječi ili hvalospjeve bez veće vrijednosti.

Ipak su se pojavili neki prikazi Pavličevićeve knjige - no, to je objavljeno u tisku koji se ne bavi prvenstveno povijesnim temama («Školske novine«, »Hrvatski vojnik«), a pisale su ih osobe koje su »Povijest Hrvatske« promatrale prvenstveno kao politički fenomen. Osim nekoliko prigodničarskih rečenica, u ovim se tekstovima nije ni moglo očekivati neko meritorno raspravljanje o kvaliteti Pavličevićeva djela.

»Povijest Hrvatske« počinje s pretpoviješću, a završava s 1992. godinom. No, od 1941. do 1994. godine Pavličević je dao samo relativno kratak kronološki pregled zbivanja, obrazlažući to činjenicom da je iz tiska izašla knjiga Hrvoja Matkovića »Nezavisna Država Hrvatska«. Meni se čini da se prije radi o odrazu jedne krajnje loše atmosfere u hrvatskoj javnosti u kojoj se bolećivo reagira na bilo što što se napiše o razdoblju od početka Drugog svjetskog rata do danas. U tom se poslu svaki autor prepušta velikom riziku, mogućnosti da mu se, ni krivom ni dužnom, prilijepi etikete bilo koje vrste, i valja promisliti da li imamo pravo Pavličeviću prigovarati što je takav posao izbjegao, kada ga ni nitko drugi ne želi preuzeti. Postavimo sebi pitanje koliko je historičara u posljednjih nekoliko godina »pobjeglo« od proučavanja tema koje se mogu smatra ideološki »nepodobne« ili »sumnjive«?

Pretežni dio teksta narativnog je karaktera - u povijesti se od toga ne može pobjeći, mišljenja sam da od naracije ne treba ni bježati, pogotovo u današnjoj situaciji kada nedostaju i neke od osnovnih obavijesti o hrvatskoj povijesti. No, naracije u »Povijesti Hrvatske« za moj ukus ipak ima previše - nije li se više pozornosti moglo pokloniti eksplicijama? Moguće je odgovoriti da bi takva metoda proširila opseg knjige i otežala čitanje, što je u svakom slučaju valjan argument. Želim samo da se o takvom pristupu u Pavličeviću djelu i općenito počne diskutirati.

U našoj današnjoj situaciji, u jesen 1994. godine, najosjetljivija tema u knjizi o hrvatskoj povijesti svakako su hrvatsko-srpski odnosi. Pavličević se u nekim odjeljcima vrlo dobro snalazio, uspio je pronaći srednji put između dvaju ekstrema: s jedne, njihova nekritičkog uljepšavanja koje se u publicistici, politici, pa i u historiografiji često pojavljivalo do prije koju godinu i, s druge strane, demonizacije Srba i srpske politike koja se vrlo često pojavljuje u medijima. Događalo se da u takvim složenim eksplicijama autor propusti i

misli koje bi se mogle nazvati jednostranima ili pristranima, i to je jedna od slabosti knjige: primjerice, u poglavlju »Jugoslavenstvo i srpstvo. Starčević i Karadžić (1852)« (255-7) opisuje se velikosrpski program V. Stefanovića Karadžića (»Srbi svi i svuda«), kao i odgovor A. Starčevića. Pavličević Starčevićev odnos prema Srbima kritički vrednuje (»na negiranje svega hrvatskog odgovorio je negacijom srpskog imena i jezika. Uradio je to u borbi za opstojnost hrvatskog imena i kulture...«), što pokazuje da objašnjenja nisu jednostrana. Međutim, Pavličević nastavlja: »Srbi su tijekom dva posljednja stoljeća stvarali programe nacionalne ekspanzije na štetu Hrvata i drugih, a Hrvati su samo nastojali obraniti opstojnost svoga nacionalnog bića, što i danas čine«. Nije li presmiono tvrditi da je baš sve što je napravljeno u ovih 150 godina s hrvatske strane može opravdavati »obranom«? Čini se da je stvarnost u proteklom razdoblju ipak bila kudikamo složenija: pri tome ne treba smetnuti s uma da mi stvaramo u vremenu opterećenom iskustvom agresivnog rata koje su protiv Hrvatske i BiH povele Srbija, Crna Gora i JNA. No, bilo bi zgodnije i primjerenije knjizi o povijesti Hrvata kada bi takve specifične prilike u tekstu manje dolazile do izražaja.

Pavličevićev odmak od strogo znanstvenog diskursa prema štivu za širu javnost vidljiv je prilično često. On to niti ne taji - tvrdi da je »osnovna nakana ove knjige opis tisućljetne borbe za opstanak Hrvata...« (16) No, ipak, čini mi se nepotrebnim, naprimjer, stalno spominjanje kvadratnih kilometara koje je Hrvatska zauzimala u nekom razdoblju. Za starija razdoblja to čak nije ni približno moguće točno ustanoviti. Nadalje, Pavličević je za ranosrednjovjekovno razdoblje poput starijih generacija historičara odabrao naslove »doba knezova« i »doba kraljeva«, što ga svakako udaljuje od prakse posljednjih 20-30 godina. Konačno, teško se složiti s tvrdnjom da su po Hrvate u ranom srednjem vijeku »tragične posljedice imali podjela interesnih sfera 812. godine, crkveni raskol 1054. godine i Kolomanov izbor 1102. godine« (a to je opet diskurs koji tekst približava štivu za puk), jer je neprimjereno o tako davnim događajima govoriti u kategorijama tragike, a ni ti događaji nisu uopće bili tako tragični kako se autoru čini.

Na nekoliko se mjesta u knjizi ekstemporira, dakle, povezuju prošli događaji s nečim današnjim: i dok je rusko-crnogorska osvajanja 1806. godine oko Dubrovnika logično uspoređivati s agresijom na Grad 1991. godine (230) (iako je diskutabilno da li takva tvrdnja spada u knjigu ovakva naslova), deplasirano je uopće spomenuti (pa makar se autor i ogradio od nje) tobožnju Zvonimirovu kletvu »o neimanju vladara vlastita jezika« koja je, eto, po narodnoj priči, imala vijek trajanja do danas (72). Zatim se tvrdi da je »Kvaternik nastavio tamo gdje su točno dva stoljeća prije stali braća Zrinski i Fran Krsto Frankopan« (267), iako je jasno da se njihova stremljenja u malo čemu mogu poistovjetiti: Zrinski su prvenstveno bili feudanci - nezadovoljnici carskom politikom, a tek onda pripadnici hrvatskog ili mađarskog naroda koji bi eventualno željeli boljitak svojim zemljama, a Kvaternik je predstavnik nacionalno osviještenog građanstva s jasnom vizijom stvaranja nacionalne građanske države. Kada opisuje protusrpske demonstracije u Zagrebu 1902. godine i razbijanje srpskih trgovina Pavličević tvrdi da je to radio »puk«, ali bi svakako više odgovaralo istini da se radilo o skupini pravaša, te nastavlja: »Među onima koji su nastojali primiriti ogorčeni narod našao se i Stjepan Radić, a baš su njega četvrt stoljeća poslije toga ubili u Beogradu...« (283) Radi se o vrlo osjetljivim problemima, i stoga valja biti krajnje oprezan: ne poistovjećuju li se njome srpski trgovci u Zagrebu i zločinci koji su Radića i druge poslanike ubili u Skupštini?

Međutim, valja reći da je Pavličević mogao povlađivati ukusu javnosti i nekim pomodarskim trendovima mnogo više nego što mu i najžešći kritičar može to uzeti za zlo: naime, na mnogo je mjesta iskazao znanstvenu skrupuloznost, kao i vještinu pisanja. Tako je izbjegao objasniti tko je bio na strani latinaša, a tko na strani glagoljaša u sukobu koji se odvijao na splitskom saboru 925. godine, jer to na osnovi poznatih izvora nije moguće ustanoviti. Zatim nije uopće spominjao teorije o Hrvatima u Iranu prije više od 3.000 godina, a te su nebulozne teze danas napunile stranice novina i časopisa. Konačno, u odabiru informacija i njihovu formuliranju u kronološkom nizanju za razdoblje nakon 1941. godine pokazao je ječejaj za ravnotežu: za Jasenovac je dao realnu brojku žrtava (oko 80.000), kao i za Bleiburg i »križni put« (najmanje 50.000), a ima i informacija kako o partizanima i stvaranju »narodne vlasti«, tako i o ustašama i NDH.

Usprkos svim primjedbama (kojih i nema toliko mnogo ako se uzme u obzir opseg knjige) valja zahvaliti Pavličeviću na uloženom trudu i na hrabrosti. Njegovo djelo ima mnoge kvalitete: u njemu, osim neizbježnog vojno-političkog razvoja ima i prilično mnogo činjenica o društvu, kulturi, umjetnosti, znanosti (ponajviše za starija razdoblja), ono se lako čita, ono je za čitaoca pregledno napisano (što se za dobar broj naših historičara i

njihovih tekstova ne bi moglo reći), ono pokazuje da autor posjeduje široka znanja o hrvatskoj povijesti od njenih početaka do danas, naposljetku, ono je pisano, što nije nevažno - sa zanosom i ljubavlju. Historičari, naime, nisu eunusi i čvrsto sam uvjeren da »ne mogu pisati pjesme oni koji piju vodu«, kako je rekao Horacije još prije 2.000 godina. To se jasno potvrdilo i u Pavličevićevu tekstu.

Konačno, valja reći da je »Povijest Hrvatske« popunila prazninu u historiografskoj literaturi i utažila potrebu za jednim solidnim pregledom nacionalne povijesti, ali i više od toga. U prevratno vrijeme, kada mnogi tvrde i misle da nije trenutak za pisanje cjelovitih djela o hrvatskoj povijesti, a i bojali bi ga se objaviti, Pavličević je jedini to i učinio. Da je kvaliteta njegove knjige samo u tome da priprema teren za nova cjelovita djela o povijesti Hrvata, i to bi već bilo dosta.

Ivo Goldstein

TRPIMIR M A C A N, POVIJESNI PRIJEPORI, MATICA HRVATSKA, OGRANAK
DUBROVNIK, BIBLIOTEKA »PROSLOST I SADAŠNJOST«, KNJ. 6,
DUBROVNIK 1992, STR. 314.

»Povijesni prijevori« T. Macana zbirka su objedinjenih rasprava, polemika, recenzija i osvrtu autora na različite povijesne i kulturološke teme, događaje i ličnosti. Središnje mjesto knjige zauzimaju polemike vezane za historiografiju i njezine smjernice, te njezinu produkciju, napose onu koja svojim tematskim sadržajem ili metodološkim rješenjima pobuđuje polemike i raspre. Sve polemike već su prethodno objavljene u različitim povijesnim, kulturnim ili književnim časopisima, zbornicima ili revijama u Hrvatskoj u rasponu od 1966. do 1991. godine.

Djelo tvore tri cjeline: *Istraživački problemi i potrebe* (7-25), *Dubrovački prijevori* (29-80), te *Sinteze, monografije, varia* (83-308).

Početne tri rasprave iz prve cjeline usredotočene su na probleme hrvatske povijesne znanosti i nedostatak cjelovitog djela o hrvatskoj povijesti. Ukazujući na metodološke i sadržajne probleme hrvatske historiografije autor, u vidu nekoliko općenitih opaski, prijedloga i savjeta, iznosi elemente neophodne kako za stvaranje predradnje i pripreme tako i za tijek izradbe sinteze hrvatske povijesti (izradbe bibliografije, ujednačavanje stručne terminologije, koncepcija povijesnih zbornika i časopisa, povijesna publicistika, udžbenici, organizacija studija povijesti i slično). U kraćem prilogu »Dubrovačka povijest« (23-25) autor se kritički osvrće na »raguzinsku« odnosno izolacionističku koncepciju u pristupu dubrovačkoj povijesti, ističući da ona mora u potpunosti biti uklopljena u hrvatsku povijest.

Druga tematska cjelina bavi se isključivo autorovom lokalnom, zavičajnom povijesnom i kulturom problematikom. Potaknut ciljevima srpskih historičara i povjesničara književnosti koji u svojim djelima povijest, kulturu i književnu baštinu Dubrovnika svrstavaju u srpsku, autor kritički i argumentirano, iznošenjem nedvojbenih povijesnih dokaza, polemizira sa J. Tadićem (»Jednostrane interpretacije«, 29-31), T. Popovićem (»Crna kronika« renesansnog Dubrovnika«, 32-34) i J. Vukmanovićem, (»Zahvala Konavlima«, 60-64). U podtemi »Dubrovčaki osvrti« (35-59) autor se na jednak način osvrće na pokušaje srpskih povjesničara književnosti B. Letića, R. Pasarića i B. Nedeljko-ovića koji sustavno posrbljuju dubrovačku renesansnu književnost, dok u polemici »O pristupu srbokatoličkom fenomenu« (65-77) pobija radove K. Milutinovića i N. Tolje, ističući kako je za istraživanje navedene problematike potreban sveobuhvatniji pristup u političke, društvene, crkvene i kulturne prilike Dubrovnika nego što su ga iskazali rečeni autori u svojim radovima. Na kraju ove cjeline autor u prilogu »Dvojba o postanku i razvitku Dubrovnika« (78-80) ukazuje na rezultate najnovijih arheoloških istraživanja i njihov značaj za proučavanje najstarije povijesti Dubrovnika.

Treća i opsegom najveća cjelina sadrži niz recenzija suvremene historiografske produkcije, kao i različite druge osvrtne, kritike i polemike vezane za kontraverzne i u historiografiji još uvijek prijeporne teme iz hrvatske povijesti i kulture. Tako u prilogu »Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture« (83-91) autor navodeći brojne primjere koji potkrepljuju njegovu kritiku, ukazuje na metodološke i sadržajne slabosti, manjkavosti i neujednačenosti prisutne u enciklopediji. Djelo »Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku« N. Klaić (92-96) ne smatra uspjelom sintezom, smatrajući je tek zbirkom rasprava koje pretendiraju cjelovitosti. Raspravi V. Foretica o smještanju Hrvata i Srba u srednjem vijeku s naročitim obzirom na Crvenu Hrvatsku autor prilazi kritički (97-102), ukazujući na

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

27

U SPOMEN
JOSIPU LUČIĆU

UDK 949.75

ISSN 0353-295X

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

R A D O V I

27

Z A G R E B

1994.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI KOLEGIJ:

Ivo GOLDSTEIN, Dragutin PAVLIČEVIĆ, Mario STRECHA

IZVRŠNI UREDNIK:

Mario STRECHA

PRIPREMA ZA TISAK:

Hrvoje STANČIĆ

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Krčka ul. 1

Časopis izlazi jednom godišnje.

Izdavanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti i tehnologije.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu fizičku i tehničku kulturu R Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije R Hrvatske pod br. UP-547/2-84-1984.